

диференційовану систему [1]. Вона також досліджує основні функціонально-стильові різновиди мови права, розглядаючи сфери функціонування, належність до певного функціонального стилю та підстилю, жанру, специфічні стильові риси та використання мовних засобів.

Отже, аналізом мови права більшою мірою займаються лінгвісти та теоретики. Це, на нашу думку, пов'язано насамперед з тим, що теорія та філософія права тісно пов'язані між собою і тому не варто проводити між ними чітку розмежувальну лінію.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. Мова права та її вивчення студентами юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах України. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. Т. 2, № 49. С. 155–157.

2. Гегель Г. Система наук. Часть первая. Феноменология духа. Москва : Изд-во АН СССР, 1959. 440 с.

3. Лезов С. Юридические понятия и язык права в современных зарубежных исследованиях (научно-аналитический обзор). Москва, 1986, 70 с.

4. Ушаков А. Очерки советской законодательной стилистики. Право и язык. Москва, 1966. 314 с.

Маложон Олена Іванівна,

доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Київського інституту інтелектуальної власності і права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат історичних наук, доцент

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ МОВНОЇ СТИЛІСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ СИСТЕМИ Х–ХVІ СТОЛІТЬ

До створення писемних правових документів суспільні відносини між окремими людьми регулювались звичаєвим правом. Із часом ці норми звичаєвого права записувалися, до них додавались нові сформовані норми, поява яких диктувалась потребами часу і еволюції держав. В історію вони увійшли як державні та приватні документи, що мали правову регулюючу силу і називались грамотами, листами. Такі документи встановлювались або призначались для правових регулюючих

родинно-приватних та загальносуспільних відносин. У сучасній історіографії ці документи стали значитись як актові джерела давньоруського і пізніших періодів.

У Княжій Русі такі документи, на думку львівського професора С. Макарчука, почали вестись від початків писемної історії [3, с. 55]. Утверджуючи цю думку історика, ми посилаємось на працю Н. Полонської-Василенко «Історія України» у 2 томах. Зокрема, в першому томі монографії «Історія України: До середини XVII ст.» сказано, що у літописі «Повісті временних літ» записано два договори, один з яких 907-го, другий – 911-го року про домовленість Олега з Візантією, де врегульовувались норми соціального значення перебування Олегової дружини та купців в Царгороді та умови повернення їх додому, а також визначалося право безмитної торгівлі; також були визначені і обмеження в правах людей, що приїжджали з Русі до Царгорода [4, с. 96].

Із часом органічно упорядковуються та поєднуються норми звичаєвого права руського з політикою державної законодавчої творчості руських князів. Епогеем саме такого процесу, на думку А. Яковліва, фахівця з українського права, стає період творення русичами своєї власної держави, яка значиться в історії України як Київська Русь [5, с. 224].

У період цього державного формування Київська Русь, особливо за часів великих князів київських Володимира Святославовича і Ярослава Володимировича (X–XI ст.), у державному устрої поєднала старі принципи давнього народоправства з новим князівсько-дружинним порядком, в якому державна система влади вже базувалася на діяльності органів державної влади, які репрезентували Віче, князь та княжа рада [5, с. 223]. Внаслідок такої політики формуються законодавчі, судові, адміністративні функції влади та нормативно-правові законодавчі акти як публічного, так і приватного життя Київської Русі. На тлі таких законодавчих актів за княжої доби, на думку того ж А. Яковліва, постало нове розуміння норм і прав регулювання відносин у формі закону, різновидність яких доповнюється княжими уставами, статутами, княжими договорами, які так само базувались на принципах місцевого звичаєвого права. Ці норми і права увійшли у письмову «найстаршу з-поміж слов'янських та найвидатнішу з усіх поглядів пам'ятку українського права – «Правду Руську» [5, с. 224], яка становить збірку норм звичаєвого права та княжих уставів, складену в X–XII ст. Поряд з нормативно-законодавчою

правовою системою поступово складається і нормативно-правова культура і, зокрема, мовна стилістика взаємовідносин на рівні державних структур та людських осередків. На думку Н. Полонської-Василенко можна реконструювати і старослов'янський мовний чинник, що закладений у названих князівських договорах Русі з Візантією. Вони стали нормативно-правовим поняттям міжнародного та цивільного права староруського устрою (зокрема, в тому ж згаданому договорі 907-го року зазначаються «руський закон», заповіти, грамоти, що їх князі мусили давати керманичам кораблів).

Новітні дослідження сучасних лінгвістів довели, що слов'янські мовні ознаки існували вже із середини I тис. н.е. Старослов'янська мова виділилась з індоєвропейської мовної єдності і почала розвиватись самостійно (зазнаючи впливів і, в свою чергу, впливаючи на інші мови). Дослідження лінгвістів свідчать, що найчастіше слов'янські гідроніми і топоніми зустрічались на Правобережній Київщині та Південно-Східній Волині [2].

Унаслідок геополітичних обставин історичних періодів XI-XIII ст., відомих в історії як феодальна роздробленість Київської Русі та формування удільних князівств, також навали монголо-татарських орд, і, врешті, формування Литовсько-Руської Держави, до складу якої увійшли і українські землі, Україна традиційно зберегла, унаслідувала ті норми звичаєвого права, які були закладені ще у зводі «Руська Правда» і за якими вони жили і розвивались протягом 200 років.

Осередок громадсько-політичного та культурно-релігійного життя переноситься зі зруйнованого Києва і Галича на Волинь, Полісся, Білорусь і Литву. Староруська, староцерковна мова стає державною дипломатичною мовою Великого князівства Литовського. Цією традиційною мовою писані грамоти й акти канцелярії Великого князівства Литовського, літописи, Литовський статут тощо.

Із другої половини XIV – початку XV ст. до нашого часу дійшли грамоти, писані українською мовою. Це була так звана ділова мова, що на цьому етапі формувалася на основі давньоруської народорозмовної мови. Такою ж мовою писались грамоти польських королів кінця XIV – початку XV ст., прислані до галицьких бояр. Адресовані в Галичину грамоти польських королів були написані актовою мовою, усталеною ще за часів Київської Русі, пізніше Галицько-Волинського князівства. На її підставі формувалась і мова канцелярій

Великого князівства Литовського наприкінці XIV – першій половині XV ст. [1].

Мовна проблема була майже завжди дуже актуальною і навіть болючою в Україні. Відомо, що знання мови місцевого населення стало в очах литовської адміністрації обов'язковою вимогою до кожного литовця, який прагнув посісти певну державну чи адміністративну посаду на українських землях. Без знання мови корінного населення урядовець не одержував бажаної посади. Тобто не місцеве населення повинно було підлаштовуватися до прибульця, а прибулець вивчав мову того народу, серед якого він мав намір жити і працювати [6, с. 13].

Також широко використовувалась українська мова і в побуті. У школах видавались книжки та підручники українською мовою.

Отже, формування правової лексики у старослов'янській та давньоруській мовах відбулося різними шляхами. У старослов'янській мові ця лексична група поставала у процесі компіляції та перекладу візантійських юридичних текстів на початковому етапі існування першої слов'янської літературної мови. Давньоруська лексика відображала правові уявлення, які упродовж тривалого часу склалися у слов'янському середовищі. Українська мова упродовж XIV–XVI ст. була важливим чинником єдності всіх українських земель, передумовою їхнього культурного єднання. Супутником історичного розвитку українського народу було вдосконалення і урізноманітнення його мови – і на рівні повсякденного мовлення, і на рівні писемності, і на рівні законодавчого регулювання суспільних відносин. Формування української мови законодавчих актів відбивало прагнення зробити писемність зрозумілішою ширшим колам людей простого стану. Це було явище, подібне до процесів, що були властиві і культурам народів Західної та Центральної Європи доби Реформації. У різного роду актових документах нормативного характеру, листах, грамотах, статутах, промовах, використовувалися не лише мови писемності (церковнослов'янська, латинська, польська), а й мова українська. Поступово вона вдосконалювалася і зміцнювала свої позиції як знаряддя соціальної комунікації та законотворчої діяльності.

Список використаних джерел

1. Александрович В. С., Балущок В. Г. Історія української культури : у 2 т. : НАН України, 2001. 846 с.

2. Борисенко В. Анти. Руси. Українці. Віче. 1993. № 6. 638 с.

3. Макарчук С.А. Писемні джерела з історії України : курс лекцій. Львів : Світ, 1999. С. 55.
4. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. Київ : Либідь, 2002. Т. 1. До середини XVII ст. С. 96.
5. Українська культура : лекції за ред. Д. Антоновича. Київ : Либідь, 1993. С. 223–224.
6. Фартушний А. Українська культура. Ч. 2. Культура українських земель у складі Великого князівства Литовсько–Руського та Речі Посполитої. Львів, 2000. С. 13.

Маруніч Ігор Іванович,

професор кафедри юридичного документознавства
навчально-наукового інституту № 1 Національної
академії внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОВИ ПРАВА

Мова права – це цілісна комунікативно-галузева підсистема літературної мови з певним набором характерних лінгвостилістичних і структурно-жанрових ознак, зумовлених специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній [1, с. 24]. Як надзвичайно важлива й соціально значуща сфера мовної комунікації, що забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності суспільства, мова права усе більше привертає увагу вчених і практиків із різних галузей знань (мовознавців, правознавців, істориків, термінознавців, лексикографів, редакторів, експертів, програмістів тощо). Основними галузями функціонування сучасної правничої мови є законодавство (національне і міжнародне), судочинство, нотаріат і діловодство, юридична наука й освіта, правова інформація [2, с. 29].

Оскільки ми поділяємо думку щодо існування мови права як фахової мови, тому спираємось на загальноприйняте визначення фахової мови, яке, на нашу думку, найточніше виражає сутність мови – це варіант загальноповсякденної мови, який слугує як засобом пізнання та поняттєвого визначення спеціальних предметів, так і засобом сповіщення про них, і тому враховує особливі комунікативні потреби в певній галузі. Беручи до уваги особливості мови права (предмет, завдання і роль мови), її можна визначити як одну з форм фахової мови, яка слугує засобом поняттєвого визначення і пізнання як звичайного буденного,